

Carsten Kronborg Bak

Demokratisering af fattigdommen?

– En kritisk analyse af indkomstbaserede fattigdomsundersøgelser

Ulrich Beck er mest kendt for sine generelle samfundsdiagnoser omkring "Risikosamfundet". I denne artikel sættes der imidlertid fokus på Becks *fattigdomsteser*, som ikke har fået særlig stor opmærksomhed, og som i høj grad mangler empiriske efterprøvninger. Er den nutidige fattigdom i moderne velfærdssamfund blevet demokratiseret, som det hævdes af Beck?

I artiklen fremføres den påstand, at en (mulig) empirisk verificering af demokratiseringstesen i høj grad er afhængig af, hvordan fattigdom som fænomen grundlæggende forstås – herunder hvilke(n) konkret fattigdomsdefinition, der anvendes, samt valg af metode(r), og hvorvidt der er tale om nationale eller komparative analyser af fattigdom.

Er fattigdommen blevet demokratiseret? er titlen på denne artikel¹. Spørgsmålet er meget relevant at forholde sig til, fordi megen af den nutidige forskning i fattigdom er udtænkt inden for et begrebsmæssigt paradigme, som misforstår selve modernitetens beskaffenhed. En del af problemet har at gøre med den måde, hvorpå fattigdom bliver defineret og målt, men en stor del har også at gøre med den måde, hvorpå fattigdom og i bredere forstand social ulighed forstås i moderne velfærdssamfund.

Denne påstand er fremsat af den canadiske sociologiprofessor Stephen Schecter (2000). Schecter påstår, at de klassiske teorier ikke længere er særlig relevante for nutidige sociologiske analyser af fattigdom. Det begrundes Schecter med, at der længe har været en tradition inden for store dele af den internationale fattigdomsforskning til at fokusere på populære temaer som "eksklusion" og "underklasse", fordi debatter omkring fattigdom næsten altid har medført diskussioner af ulighed i samfundet.

Når de klassiske teorier ikke længere er særlig relevante, skyldes det, ifølge Schecter, at det, der karakteriserer den nutidige fattigdom i de højtudviklede velfærdssamfund, ikke er et spørgsmål om "enten – eller", men derimod fremkommer der et fattigdomsbillede, som på mange måder ligner billedet af nutidig ulighed: Den er paradoksal, mobil og inklusiverende og ikke altid tilgængelig for forklaring eller intervention.

Der er derfor, i forhold til det klassiske sociologiske paradigme, behov for at forstå moderniteten i dag som noget, der er radikalt anderledes med fokus på differentiering frem for stratifikation, beslutninger knyttet til risikovurdering, tilfældigheder, uintenderede konsekvenser mv.

Formålet med denne artikel er derfor

en diskussion og analyse af, hvorvidt der kan findes tilstrækkelig empirisk belæg for at hævde, at fattigdommen er blevet demokratiseret som den tyske sociolog Ulrich Beck har påstået.

Der rettes opmærksomhed mod, hvilke typer af empiriske fattigdomsundersøgelser Beck tilsyneladende især har hentet inspiration hos til tesen om demokratiseringen af fattigdommen. Beck giver ikke selv nogen form for empirisk dokumentation for demokratiseringstesen, og validiteten af tesen afhænger derfor i høj grad af hvilken form for fattigdomsdefinition og forskningsstrategi, der konkret anvendes i empiriske tests af tesen.

Formålet med artiklen er ikke at gå ind i en dybere diskussion af, hvad fattigdom er, selvom denne diskussion altid er vigtig, men derimod at få tydeliggjort, at det er snævre indkomstbaserede målinger af fattigdoms varighed eller studier af, hvor længe folk modtager socialhjælp, som i høj grad er med til at verificere Becks demokratiseringstese. Andre opgørelser af fattigdom baseret på f.eks. målinger af relativ fattigdom eller ud fra opstillede husholdningsbudgetter og/eller kvalitative interviews med relativt fattige personer er med til at vise et andet billede af fattigdommen, hvor der er grupper i samfundet, der er særligt udsatte, som lider flere reelle afsavn end andre grupper i befolkningen, samt befinder sig i længere tid i relativ fattigdom.

I første del af artiklen giver jeg en kort indholdsmæssig beskrivelse af Becks demokratiseringstese, og hvad der karakteriserer "dynamiske fattigdomsundersøgelser", og herefter redegør jeg for nogle af de indkomstbaserede fattigdomsmålinger, som på forskellig vis er med til at verificere Becks tese. Det sker dels på baggrund af resultater fra andre undersøgelser (f.eks. Økonomisk Råd 2001, Finansministeriet 2004b) og EU-opgørelser samt mine egne "nye" opgørelser af, hvad der

er sandsynligheden for at opleve indkomstfattigdom i løbet af det voksne livsforløb.

I anden del af artiklen trækker jeg kort nogle eksempler frem fra nogle af de få udenlandske fattigdomsundersøgelser, der direkte har testet Becks teser. Det er for at tydeliggøre, hvilken betydning valg af forskningsdesign og fattigdomsdefinition har for de resultater, man når frem til.

Demokratisering af fattigdommen?

Inden for statiske målinger og opfattelser af fattigdom, som længe har været dominerende inden for store dele af fattigdomsforskningen, har der været taget udgangspunkt i specifikke grupper som f.eks. hjemløse, arbejdsløse, pensionister eller personer fra bestemte (by)-områder eller en hel underklasse i samfundet.

Fattigdom er her blevet betragtet som en social betingelse eller tilstand, hvor individer og grupper befinder sig i en situation, som typisk antages at være relativ langvarig eller permanent. Disse betragtninger er imidlertid blevet udfordret ved Ulrich Becks (1997) teser om, at der er sket en "individualisering" og "demokratisering" af fattigdommen². Det, som Beck kalder for den "ny" eller "moderne" fattigdom, er karakteriseret ved, at den berører flere mennesker i samfundet, som ikke kan vide sig sikre på ikke at blive berørt af fattigdom.

Med demokratiseringstesens henviser Beck til, at flere mennesker vil være berørt af fattigdom, men det betyder imidlertid ikke, at vi alle har den samme sandsynlighed for at blive fattige. Der er stadigvæk folk, der er mere udsatte for at blive fattige end andre. Det, som Beck hæfter sig ved, er at fattigdomsoplevelsen ofte vil være en midlertidig situation for de fleste.

Fattigdomstemaet hos Beck har *ikke* op-

alm foto
modtaget

Carsten Kronborg Bak
Cand.scient.soc.,
ph.d., ekstern lektor
ved Roskilde
Universitetscenter.
E-mail:
ckb12@msn.com

nået den samme store opmærksomhed som hans generelle teorier om risikosamfundet og de økologisk-teknologiske risici i samfundet, og der er kun gennemført forbavsende få empiriske efterprøvnings af Becks centrale fattigdomstester, se f.eks. Leisering & Leibfried (1999), Layte & Whelan (2002)³.

Fattigdomstemaet har stort set også været en "død sild" i Danmark op gennem 1990'erne. Min undersøgelse (se Kronborg Bak 2004) adskiller sig måske først og fremmest fra andre tidligere danske fattigdomsmålinger (se bl.a. Friis (1981), Hansen (1986), Andersen & Larsen (1989), Hansen 1990) ved at anvende sociologisk metateori og teorier om individuel handling som udgangspunkt for at kunne forstå og fortolke empiriske resultater omkring på den ene side fattigdoms objektive varighed og på den anden side de subjektive måder at håndtere en fattigdomssituation på (dvs. copingstrategier blandt fattige).

Langt den overvejende del af de internationale fattigdomsopgørelser er baseret på kvantitative målinger. Men der mangler, på trods af de mange undersøgelser der er gennemført, en konsensus om, hvordan fattigdom grundlæggende skal forstås, hvilket afspejler sig i mange

forskellige empiriske måder at opgøre fattigdom på. Få undersøgelser har et eksplicit teoretisk udgangspunkt, og det er tilsyneladende heller ikke særligt udbredt at anvende metodekombinationer i fattigdomsundersøgelser.

Hvad er fattigdom i højtudviklede velfærdssamfund?

Fattigdom er et komplekst fænomen at skulle gøre rede for såvel teoretisk som empirisk. Der findes ikke én betydning af begrebet, men derimod en række forskellige opfattelser, der til dels overlapper hinanden. Blandt forskere har der derfor hersket stor uenighed om, hvad fattigdom⁴ er. Det har naturligvis også været medvirkende til, at man fra politisk hold har kunnet anfægte de forskellige fattigdomsmålninger, som forskere er nået frem til. Min grundlæggende forståelse af fattigdom er stærkt inspireret af den engelske fattigdomsforsker Peter Townsends definition af fattigdom som *relativ deprivation* i hans store værk *Poverty in the United Kingdom* fra 1979:

Individer, familier og grupper i befolkningen kan siges at være fattige, når de mangler ressourcer til at få den type af kost, deltage i aktiviteter og have levevilkår og goder, som er almindelige eller i det mindste almindeligt anerkendte i det samfund, de tilhører (Townsend 1979:31).

Det centrale i den relative fattigdomsdefinition er, at fokus rettes mod de situationer, hvor der er tale om *manglende ressourcer* i forhold til, hvad der er almindelig eller "normal" levestandard i det pågældende samfund på et givent tidspunkt. Beck (1997) har imidlertid været stærkt inspireret af dynamiske fattigdomsundersøgelser, der særligt hæfter sig ved, at der er tale om begrænsede pe-

rioder med fattigdom (Verzeitlichung) og destrukturation. Peter Berger (1990) mener derfor, at folk, der insisterer på at fastholde, at der er tale om eksklusion, overdramatiserer virkeligheden (se bl.a. Kronauer 1998: 69; Leisering & Leibfried 1999). En stor udfordring for fattigdomsforskningen kommer derfor fra sammenstødet mellem de to fænomener:

- På den ene side, udbredelsen af den forbigående og kortvarige fattigdom i segmenter af normalbefolkningen, som dynamiske fattigdomsstudier især har hæftet sig ved og

- På den anden side, den permanente fattigdom for mennesker med de ringeste ressourcer i forhold til arbejdsmarkedet (se Kronauer 1998:70).

Fattigdoms*individualiseringen* forbinde Beck direkte med massearbejdsløsheden i 1980'ernes Tyskland og peger på, at fattigdom under det "egne livs" betingelser er blevet livsfasespecifikt fordelt. På den måde argumenterer han som sagt for, at fattigdom i stadig mindre grad permanent rammer én gruppe. Sagt mere direkte, så bliver kontrasterne med hensyn til social ulighed noget, der dukker op som kontraster mellem livsafsnit inden for en biografi. Beck vægter derfor i særlig grad betydningen af, at mange mennesker på et eller flere tidspunkter kan være ramt af forbigående arbejdsløshed og fattigdom⁵ (Beck 1997b).

Dynamiske fattigdomsundersøgelser

At der har været interesse for, hvornår og hvor længe folk er fattige, er ikke et nyt fænomen. Man kan måske snarere tale om, at det er blevet "genopdaget" og raffineret ved anvendelsen af en række statistiske metoder og teknikker, ikke mindst blandt økonomer.

Grundlæggeren af, hvad der i dag er kendt som det dynamiske perspektiv eller livsforløbstilgangen i fattigdomsstu-

dier, er Benjamin Seebohm Rowntree (1871-1954) – pionieren bag den empiriske forskning i fattigdom (Rowntree 1901). Rowntrees fandt i sit epokegørende studie af fattigdommen i den nordengelske by York i forrige århundrede frem til, at arbejderne typisk ikke var fattige gennem hele deres liv, men kun på bestemte tidspunkter: Når de havde familier at skulle forsørge og på de tidspunkter, hvor deres indkomster var lav, f.eks. som pensionister. Rowntree (1901) konstaterede, at en arbejders liv er karakteriseret ved skiftende perioder med forskellige behov og velstand. En arbejder er fattig og underernæret:

- I barndommen, hvor hans legemsbeskaffenhed bygges op
- Midt i livet, hvor han skulle være i sin bedste alder
- I alderdommen

Rowntree's livscyklusteori om fattigdom har derfor bidraget med en forståelse af, at sociale risici er fordelt ulige gennem livsforløbet, og at der ikke entydigt kan sættes lighedstegn mellem fattigdom og det at tilhøre en specifik gruppe⁶.

Med de longitudinelle paneldatasæt, som der efterhånden er gode muligheder for at få adgang til, kan informationerne herfra bidrage med vigtige oplysninger om indkomst-mobilitet og de processer, der fører til fattigdom og "veje ind i og ud af fattigdom". Denne viden skulle gerne være med til at give politikerne en bedre mulighed for at kunne forebygge fattigdom ved at sørge for, at fattigdomsperioderne bliver så korte som muligt. Man kan sige, at dynamisk fattigdomsforskning er karakteriseret ved bl.a.:

- At man fokuserer på indkomstmobiliteten over tid
- At der i overvejende grad anvendes indkomstmål eller socialhjælpsmodtagelse som definition på fattigdom
- At der fokuseres på fattigdommens heterogenitet (dvs. at "fattigdommen har

mange ansigter")

- At fattigdom analyseres inden for bestemte observationsperioder

Et gennemgående træk i de dynamiske fattigdomsundersøgelser er således, at fattigdom typisk opfattes som en episode⁷ i livsforløbet. Der kan imidlertid udskilles to versioner af dynamiske fattigdomsstudier:

- Det dynamiske perspektiv kan udelukkende betragtes som en metode til empiriske analyser baseret på longitudinelle mikrodata (gælder primært de økonomiske studier)

- Fattigdomsdynamikker kan indkapsles i et livsforløbsperspektiv⁸, som eksempelvis Leisering & Leibfried (1999) har gjort

En væsentlig begrænsning ved en stor del af panelstudierne af fattigdom er dog, at langt de fleste baserer sig på *indkomst* som mål for fattigdom. Det vil imidlertid altid være et indirekte mål, hvor indkomsten er med til at fortælle os noget om de potentielle individuelle eller husholdningsmæssige muligheder for forbrug, men ikke de faktiske forbrugsmuligheder eller den faktiske velfærd og det samlede sæt af faktorer, der påvirker den faktiske velfærdsfordeling (Larsen 2004:6).

Indirekte målinger af fattigdom i Danmark⁹

Men hvilken viden får vi om fattigdom ved at benytte indirekte mål for fattigdom? Økonomisk Råd (2001) når eksempelvis frem til, at der i 1999 var 6,3 % af den danske befolkning, som havde en disponibel indkomst under 61.000 kr., hvilket er et meget lavt tal sammenlignet med andre lande. Der er benyttet et relativt mål på 50 % af median-indkomsten¹⁰ som grundlag for disse beregninger.

Økonomisk Råds beregninger for lavindkomstgrupper i 1992 og 1999 viser bl.a. at:

- Studerende udgjorde 60 % i 1992 og

67 % af de fattige i 1999

- Enlige med børn udgjorde 3 % i 1992 og 3 % af de fattige i 1999
- Familier, der modtog kontanthjælp, udgjorde 24 % i 1992 og 26 % af de fattige i 1999

Disse resultater viser, at der i 2/3 af alle lavindkomstfamilier er en eller flere, der er studerende. De studerende vil dog typisk kun i en kortere periode have lave indkomster, og det må forventes, at deres indkomst senere hen mere end opvejer de lave indtægter i studietiden. Samtidig vil de fleste studerende supplere deres indtægt med lån eller studiejobs, og derfor er deres rådighedsbeløb noget højere, end deres disponible indkomster umiddelbart indikerer.

Opgørelser baseret på enkelte år kan imidlertid give et misvisende billede, og derfor har Økonomisk Råd (2001) også foretaget opgørelser baseret på livsindkomster. Her når de bl.a. frem til, at den gennemsnitlige livsindkomst viser, at der er 0,24 % af befolkningen, der har en indkomst under halvdelen af medianen. Med andre ord er der altså næsten ingen i Danmark, der oplever et helt liv med meget lave indkomster. 7,4 % af livsforløbene har på intet tidspunkt haft en indkomst under halvdelen af medianen, og gennemsnitlig oplever alle i 7 % af livet at have en indkomst på under halvdelen af medianen. Det vil typisk være unge under uddannelse. Kun 3 % af alle har imidlertid lave indkomster i mere end 40 % af livet (Økonomisk Råd 2001:160).

Fattigdoms varighed

Hussain (2002) har gennemført en undersøgelse baseret på danske registre for perioden 1981-1997, som tager udgangspunkt i en gruppe, som var fattige i det forudgående år (målt som 50 % medianindkomst-grænsen). Undersøgelsen viser, at det er muligt at komme ud af fattigdom, men at man risikerer at blive fattig igen. Det er hovedsagligt ved den kortvarige indkomstfattigdom, at sandsynligheden for at komme ud af fattigdom igen er størst.

Sandsynligheden for at komme ud af fattigdom det første år er således næsten 50 %, mens 10 års fattigdom reducerer denne sandsynlighed til 9 %. På den anden side er der knap 18 % risiko for igen at træde ind i fattigdom igen efter et år, men kun 2 % risiko efter at have været ude af fattigdom i 9 år.

Hvor mange falder under fattigdomsgrænsen?

Europakommissionen har gennemført forskellige opgørelser af, hvor mange andele af den samlede danske befolkning, som i midten af 1990'erne (årene 1995, 1996 og 1997) lå under henholdsvis 50 %, 60 % og 70 % af den disponible medianindkomst (se tabel 1). Ved anvendelse af 50 % medianindkomsten befandt 4-5 % af den danske befolkning sig under fattigdomsgrænsen. Hvis man derimod anvender 60 % af medianindkomsten, er der i 1995 tale om tre gange så mange, nemlig 12 % og ved anvendelse

Tabel 1. Andelen af hele den danske befolkning (0 år+), der ligger under 50 %, 60 % og 70 % af den disponible medianindkomst. Tværsnit. Pct.

Årstal/Fattigdomsgrænser	50%	60%	70%
1995	4	12	19
1996	5	10	17
1997	4	8	16

Kilde: Den europæiske kommission (2002)

Tabel 2. Hvor mange falder under fattigdomsgrænsen (50 % af medianen) i perioden 1991-99.

Årstal	Frekvens	Procent
1991	425	8,54
1992	426	8,56
1993	427	8,58
1994	403	8,09
1995	377	7,57
1996	351	7,05
1997	324	6,51
1998	289	5,80
1999	240	4,82

Kilde: Egne beregninger

af 70 % af medianindkomsten, så befandt 19 % af danskerne sig i 1995 under fattigdomsgrænsen (Kronborg Bak 2004:136).

Mine egne opgørelser viser derimod, at der generelt skulle være flere, der befinder sig under disse fattigdomsgrænser. I 1995 drejer det sig eksempelvis om næsten dobbelt så mange mennesker, der lå under fattigdomsgrænsen¹¹ – i mine fattigdomsmålinger (7,57 %) i forhold til Europakommissionens 4 % fattige (se tabel 2). Hvor jeg har ret stor tiltro til validiteten af de indkomstoplysninger, som jeg har anvendt fra Velstandsregisteret i Danmarks Statistik, er jeg noget mere usikker på, hvor pålidelige de data, der er anvendt i Europakommissionens opgørelser, egentlig er. Der er som sagt tale om tværnsnitsopgørelser fra 1995, 1996 og 1997.

Layte & Whelan (2002) har gennemført en række komparative analyser, hvor de også opgør omfanget af fattigdom ud fra en række forskellige fattigdomsgrænser. Deres resultater peger på, at Danmark, uanset valg af fattigdomsgrænse, har den laveste fattigdomsrate sammenlignet med andre EU-lande¹².

På baggrund af de forskellige opgørelser over fattigdom kan der derfor stilles spørgsmål ved i hvilken udstrækning fattigdom er en mere almindelig op-

levelse, når den anskues longitudinelt frem for ved tværnsnitsopgørelser, og hvordan påvirkes det af den fattigdomsgrænse, der sættes?

Spørgsmålet er centralt i en empirisk belysning af demokratiseringstesen, fordi selvom de fleste dynamiske fattigdomsundersøgelser har vist, at den typiske fattigdomsperiode ikke varer så lang tid, så kan (indkomst)fattigdom berøre en temmelig stor procentdel af den samlede befolkning. Devine & Wright (1993: 105) peger eksempelvis på dette forhold:

Mens andelen af familier, som officielt betegnes som fattige i et givent år, er et sted mellem 11 % og 15 % (for de respektive år), er andelen, som oplever mindst et år med fattigdom over to årtier, næsten 40 % – to eller tre gange højere end den årlige rate. Hvis det er muligt at udvide analysen til den gennemsnitlige livstid for en familie ville andelen, som oplever mindst et år med fattigdom, stige og kunne let nå eller overskride halvdelen. Er det virkelig muligt, at halvdelen af husholdningerne i dette rige postindustrielle samfund er forudset til at tilbringe et af deres leveår under fattigdoms-

grænsen? Tilsyneladende ser svaret ud til at være ja.

Sandsynligheden for at opleve indkomstfattigdom i det voksne livsforløb

De amerikanske sociologer Mark R. Rank og Thomas Hirschl (1999, 2001) hævder, at deres analyser af sandsynligheden for at opleve indkomstfattigdom i løbet af det voksne livsforløb udgør det første empiriske grundlag inden for social- og adfærdsvidenskaberne for at beregne sådanne sandsynligheder¹³. Frem for at betragte fattigdom som noget, der berører de andre, som en bestemt tilstand for nogle få, når Rank & Hirschl (1999, 2001) frem til andre overraskende resultater. De fandt bl.a. frem til, at 66 % af amerikanerne i alderen mellem 20 og 85 år på ét eller andet tidspunkt havde oplevet at være fattige i mindst 1 år. Ved 35 års alderen vil næsten en tredjedel af den amerikanske befolkning have oplevet et år med fattigdom, og når de bliver 65 år, vil mere end halvdelen af alle amerikanere have tilbragt et år under fattigdomsgrænsen. Når de når 85 års alderen, drejer det sig om 2/3 af alle amerikanere.

Rank & Hirschl analyserede også de

racemæssige forskelle i forhold til risikoen for fattigdom i livsforløbet. Her viste resultaterne bl.a., at 91 % af de sorte amerikanere vil være berørt af fattigdom, når de er nået 75 år, hvor det for de hvide amerikaneres vedkommende drejer sig om cirka halvdelen, der har været udsat for fattigdom på et givent tidspunkt. Frem for at betragte fattigdom som en isoleret hændelse, der berører "de andre" (underklassen, de marginaliserede mv.), så viser Rank & Hirschl's opsigtsvækkende resultater, at fattigdom er en hændelse, som på et eller andet tidspunkt vil berøre de fleste amerikanere gennem det voksne livsforløb.

På baggrund af disse resultater, der gælder for USA, har jeg stillet spørgsmålstegn ved, hvordan odds'ene for at opleve fattigdom i det voksne livsforløb ser ud i den danske befolkning, hvis der anvendes den samme metodologi¹⁴ til at beregne sandsynlighederne for indkomstfattigdom på baggrund af danske registerdata for perioden 1991-99.

Aldersspecifikke og kumulative risici for at opleve fattigdom i det voksne livsforløb

De aldersspecifikke punktsandsynlighe-

Tabel 3. Aldersspecifikke risici for at opleve fattigdom i det voksne livsforløb. Samlet befolkning. Opgjort i 5 års intervaller.

Aldersintervaller	Procent fattige i de enkelte aldersintervaller
20-24 år	20,45%
25-29 år	7,71%
30-34 år	5,63%
35-39 år	4,47%
40-44 år	4,00%
45-49 år	2,53%
50-54 år	2,53%
55-59 år	1,52%
60-64 år	2,23%
65-69 år	3,39%
70-74 år	2,50%

Kilde: Egne beregninger

der i tabel 3 viser, at det især er i ungdomsårene, at sandsynligheden for at opleve en periode med indkomstfattigdom er særlig høj – blandt de 20-24 årige således 20,45 %, herefter falder sandsynligheden betragteligt for alle over 30 år til under 5 %. De kumulative sandsynligheder (tabel 4) viser derimod, at det har stor betydning for resultaterne, hvilken *alder*, der tages afsæt i. Hvis den kumulative risiko for at opleve fattigdom kumuleres fra eksempelvis 22 år, fremgår det af tabellen, at sandsynligheden for at opleve indkomstfattigdom er 18,1 %. Når vedkommende er blevet 25 år, vil sandsynligheden imidlertid være mere end fordoblet, nemlig på 45,9 %. Når vedkommende har rundet de 30 år, vil der være 62 % sandsynlighed for, at vedkommende har oplevet en periode med indkomstfattigdom. Som 40-årig er sandsynligheden 77,1 % og som 50-årig er den 83,1 %. Når vedkommende er blevet ældre og fyldt 75 år, vil sandsynligheden for, at vedkommende på et tidspunkt i sit liv har haft en periode med indkomstfat-

tigdom, være på 91,1 %. Mine analyser af de aldersspecifikke risici viser samtidig, at der ikke er tale om nogen signifikante kønsforskelle. Generelt er der dog blandt de unge under 30-34 år lidt flere kvinder end mænd i hver alderskategori, som har oplevet en periode med indkomstfattigdom. Imidlertid ændrer dette billede sig for de "midaldrende" fra omkring 45 års alderen. Her er der tale om lidt flere mænd end kvinder, der bliver ramt af en periode med indkomstfattigdom (Kronborg Bak 2004:140).

Ved analyser, der tager højde for, hvordan risikoen for fattigdom fordeler sig på forskellige familietyper, viser det sig tydeligt, at der stadigvæk er grupper, der er mere berørt af fattigdom end andre. Det er således især blandt de enlige og enlige med børn, at sandsynligheden er markant større end for par og par med børn. Sandsynligheden for indkomstfattigdom hos 22-årige enlige er 23,4 % og blandt 22-årige enlige med barn 23,1 %, hvorimod den "kun" er 2,2 % hos par med barn og 8,4 % blandt 22-årige, der

Tabel 4. Kumulative risici for at opleve fattigdom i det voksne livsforløb. Samlede befolkning.

Alder	Punktsandsynlighed for hver alder	Kumuleret sandsynlighed	Kumuleret fra 20 år	Kumuleret fra 22 år	Kumuleret fra 25 år
22	0,181	0,971	0,586	1,181	
25	0,103	0,981	0,727	0,459	0,103
30	0,058	0,986	0,808	0,620	0,370
35	0,042	0,990	0,854	0,711	0,521
40	0,048	0,992	0,885	0,771	0,621
45	0,025	0,993	0,904	0,809	0,684
50	0,015	0,994	0,915	0,831	0,720
55	0,017	0,994	0,921	0,844	0,741
60	0,030	0,995	0,931	0,862	0,772
65	0,040	0,996	0,940	0,882	0,805
70	0,023	0,996	0,949	0,899	0,833
75	0,027	0,997	0,955	0,911	0,853

Kilde: Egne beregninger

lever i parforhold. Enlige med børn skiller sig imidlertid ud som en særlig risikogruppe, fordi sandsynligheden for at have oplevet en periode med indkomstfattigdom som 30-årig vil være 91,4 %. For enlige vil den være 79,8 %, hvorimod der cirka vil være en tredjedel blandt par eller par med børn, som vil have oplevet en periode med indkomstfattigdom som 30-årige.

Resultaterne er samlet med til at vise, at fattigdomsbyrden i Danmark spredtes bredere i befolkningen. Det gælder ikke mindst, når der anvendes 70 % af medianindkomsten som fattigdomsgrænse som Layte & Whelan (2002B) har gjort i en komparativ undersøgelse af dynamisk fattigdom i 11 europæiske lande.

På baggrund af flere af de nævnte dynamiske fattigdomsundersøgelser, inklusive mine egne analyseresultater baseret på registerbaserede indkomstoplysninger, er der god grund til at tale om en "demokratisk" fordeling af risici, når det gælder den kortvarige oplevelse af fattigdom.

Som tidligere påpeget er der imidlertid meget få, der vil opleve vedvarende fattigdom. Undersøgelser af bl.a. Larsen (2004), Fritzell (2001) og Økonomisk Råd (2001) samt mine egne analyser er med til at bekræfte, at der er sket et skifte fra, at det i 1980'erne i højere grad var ældre, der var ramt af fattigdom til, at det i 1990'erne hovedsagligt er de yngste grupper og de enlige mødre.

Men er disse indkomstbaserede opgørelser af fattigdom med til at tegne et dystert billede af fattigdommen i Danmark, og verificerer de, at der er sket en demokratisering af fattigdommen?

Svaret kan være både "ja" og "nej". Det afhænger i høj grad af, hvorvidt man accepterer indkomst som et validt mål for fattigdom. Hvis man gør det, vil demokratiseringen af fattigdommen være med til at tegne et dystert billede. Hvis ikke,

så er spørgsmålet bl.a., hvorvidt det giver særlig meget mening overhovedet at tale om "midlertidig" fattigdom?

Efter min opfattelse er der i højere grad tale om, at den "midlertidige fattigdom" udtrykker de tidspunkter, hvor der optræder *indkomstulighed* i bestemte perioder af livet. Det kan f.eks. dreje sig om usikre perioder, når der sker transitioner, f.eks. fra uddannelse til at komme i arbejde, fyringer, sygdomsperioder mv. For de fleste menneskers vedkommende vil det ikke berøre deres samlede situation nævneværdigt, netop fordi der kun er tale om midlertidige perioder (Kronborg Bak 2004:241).

Der er derfor behov for at skelne klart mellem, hvad der sættes som kriteriet for fattigdom (50 %, 60 % eller 70 % af medianindkomsten) og varigheden af de enkelte fattigdomsperioder. Mange mennesker oplever, som det er vist, kortvarigt at befinde sig under fattigdomsgrænsen på 50 % af medianindkomsten. Men hvis det kun er kortvarigt, er det ikke det store problem. Det er imidlertid et stort problem, hvis en gruppe i længere tid befinder sig under fattigdomsgrænsen. En større del pendulerer op og ned i forhold til de højere grænser, der sættes, og en del af befolkningen vil i store dele af deres liv befinde sig her indkomstmæssigt. Om der er tale om strukturel indkomstulighed eller fattigdom afhænger af de konkrete typer af afsavn, der lides. Det er derfor, det er så svært at finde frem til den "optimale" grænse, som ikke er sat for lavt, men som samtidig ikke blot er udtryk for indkomstulighed.

På trods af de forbehold jeg har fremsat over for indkomstopgørelser af fattigdom, er det ikke desto mindre oftest disse resultater, der henvises til, når fattigdomsmålninger bliver offentliggjort (f.eks. fra Finansministeriets rapporter (2002, 2004 a, 2004b) og rapporter fra Europakommissionen, hvor Danmark,

ikke overraskende, får en god placering i internationale sammenligninger med de øvrige europæiske lande.

Et væsentligt problem i de opgørelser, der foretages af fattigdomsvarighed, er, at der ikke er nogen klar konsensus blandt forskerne omkring kriterierne for, hvornår man f.eks. er "midlertidig fattig" og "vedvarende fattig". Typisk skyldes dette, at kriterierne bliver sat ud fra, hvilke muligheder datamaterialet og observationsperioderne giver forskerne. Det betyder bl.a., at observationsperioder på f.eks. 7 år kan være lang tid i disse undersøgelser. Set i et livsforløbsperspektiv vil 7 år imidlertid være en meget kort tidsperiode. Som jeg senere vil komme nærmere ind på i artiklen, mangler disse opgørelser over fattigdomsvarighed ofte en subjektiv dimension, dvs. at få inkluderet viden om, hvad mennesker i fattigdom selv opfatter som kortvarige og længerevarende perioder, hvordan de håndterer deres økonomiske og sociale afsavn, og hvilke alternativer de har mv.

Dynamiske tilgange i fattigdomsundersøgelser er samlet set således med til at vise, at fattigdom er mere kompleks og sværere at begribe i dag end tidligere, hvor fattigdommen trådte mere tydeligt frem, og hvor mennesker i nød mere åbenlyst kunne identificeres.

Der er i dag ikke tale om absolut nød eller materiel overlevelse, men i højere grad det, som Amartya Sen (1992) har kaldt for "capability deprivation", som kort sagt drejer sig om manglende evner til at kunne leve et minimalt anstændigt liv. Det vil sige, at kunne være i stand til at gøre vigtige ting og deltage i aktiviteter, som vedkommende har grund til at vælge. Fattigdom drejer sig i den forstand altså dybest set om en mangel på frihed til at kunne gøre bestemte ting, som har værdi for os, og som kan være med til at skabe et "godt liv" eller et "godt velbefindende".

På baggrund af denne forståelse af fattigdom, som jeg fuldt ud kan tilslutte mig, er der god grund til at betragte indkomst og materielle ressourcer som først og fremmest midler til at opnå et bedre velbefindende eller "lykke". Men de er ikke tilstrækkelige i sig selv og kan være direkte misvisende, fordi det centrale er, hvordan forskellige mennesker er i stand til at omsætte de samme ressourcer på forskellig vis, og hvordan fattigdom må forstås på baggrund af sammensatte problemer, der er med til at indskrænke de pågældendes frihed på en række væsentlige områder.

I det følgende vil jeg kort trække et par eksempler frem fra nogle af de få udenlandske fattigdomsundersøgelser, der direkte har testet Beck fattigdomstester. Afslutningsvis vil jeg fremlægge nogle få af mine hovedresultater fra en tværseksionsanalyse af relativ fattigdom og social eksklusion på baggrund af informationer fra den seneste levekårsundersøgelse i 2000 samt resultater fra kvalitative interviews med enlige mødre, som er en særlig udsat gruppe for relativ fattigdom.

Andre undersøgelser, der har testet Becks fattigdomstester

Som Leisering (2002) påpeger, kan man tale om flere forskellige typer forskning, der anvender det dynamiske perspektiv på meget forskellig vis. På den ene side er der tale om studier af social eksklusion og social marginalisering, som især har fokuseret på de kumulative processer bag ved nedadgående social mobilitet og afsavn. På den anden side lægger den "nye" dynamiske tilgang fra 1990'erne vægt på, at fattigdom eller socialhjælpsmodtagelse ofte, men ikke altid, er af midlertidig karakter. Der er altså tale om en høj grad af ambivalens, når der tales om det dynamiske perspektiv, som det også er blevet noteret af forskellige

forskere (Alcock 1997, Leisering & Leibfried 1999, Layte & Whelan 2002). På denne baggrund er der flere mulige måder at tolke resultaterne fra dynamiske fattigdomsundersøgelser på i en politisk diskurs. Der kan være tale om en dramatisering af virkeligheden eller en total benægtelse af, at fattigdom findes. Mellem disse to yderpunkter er der tale om et optimistisk syn på fattigdom, der afdramatiserer fattigdom uden at benægte, at fattigdom findes (inklusiv den multidimensionelle og langvarige fattigdom).

Spørgsmålet er hvilket af de to perspektiver, der er mest adækvat at anvende i empiriske fattigdomsundersøgelser. Er det på den ene side de deterministiske modeller (kumulativ deprivation) eller er det på den anden side den forbigående fattigdom (tilfældighedsmodellen)?

Layte & Whelan (2002)

Layte & Whelan (2002) har forsøgt at teste varianter af begge modeller empirisk. I den deterministiske model valgte de "social eksklusion" som værende udtryk for begreber om "kumulativ disadvantage". For at kunne teste "tilfældighedsmodellen" valgte de en livsforløbstilgang udviklet af Leisering & Leibfried (1999) som værende udtryk for individualiseringen af fattigdommen udledt af Beck. De når frem til at afvise begge tilgange som overdeterminerende argumenter, når det drejer sig om kumulativ disadvantage og som underdeterminerende, når det gælder "individualiseringen af fattigdommen". De foreslår på den baggrund at gå tilbage til traditionelle klasseanalyser og vil hermed rette opmærksomheden mod robustheden i de traditionelle stratifikationsfaktorer, som er negligeret i de to afviste perspektiver på fattigdom.

Jeg er imidlertid enig med Leisering (2002) i, at Layte & Whelan (2002) ikke har testet "temporaliseringen" af fattig-

dommen, selv om de påstår det. Det skyldes nok først og fremmest datarestriktioner. Layte & Whelan anvender kun 3 interviewrunder fra ECHP (1994-1996), som må siges at være en meget kort observationsperiode samtidig med, at de måler varighed i år, som ellers normalt vil kræve en længere observationsperiode. Layte & Whelan har heller ikke testet betydningen af "agency" (aktører), som kræver, at der benyttes kvalitative eller holdningsmæssige data (f.eks. fra surveys), som næppe kan findes i de husholdningspaneler, som Layte & Whelan har anvendt fra ECHP (European Community Household Panel).

Demokratiseringstesen er testet af Layte & Whelan (2002), og deres resultater viste, at forskellene i fattigdomsrisiko mellem klasser i 1995 sammenlignet med 1989 er faldet, hvilket tyder på en demokratisering, men kun i nogle europæiske lande (Layte & Whelan 2002:224). Imidlertid er jeg enig med Leisering (2002) i, at "demokratisering" ikke kan påvises ved at anvende to forskellige år (1989 og 1995), som sammenlignes med hinanden. For at kunne påvise en demokratisering er det nødvendigt at sammenligne et nyt år med det foregående.

På den anden side er det også svært at kunne forklare fattigdom udelukkende ud fra at anvende klassefaktorer. De har stadigvæk en betydning, men må forstås på baggrund af en samtidighed af en øget individualisering og en øget afhængighed (som gør sig gældende for specifikke grupper i samfundet). Forskernes opgave og udfordring må bestå i at kunne påvise, hvor og i hvilke situationer dette kommer til udtryk.

Layte & Whelan (2002) kommer ikke ind på den store omfattende kvalitative undersøgelse, som Leisering & Leibfried (1999) har gennemført, hvor det også analyseres, hvilken betydning klasse og andre strukturelle variable har. Resulta-

terne fra denne del viste ikke overraskende, at klassiske stratifikationsvariable som uddannelse og først og fremmest alder og køn har en central betydning (lige som mine egne resultater i øvrigt også klart viser). Men også copingadfærden hos fattige gør en væsentlig forskel for at forstå den subjektive betydning af fattigdoms varighed. Layte & Whelan (2002) viser også, at klasse har en stærk indflydelse på varigheden af indkomstfattigdom, selv når der tages højde for livshændelsesvariable såsom husholdningstype og separation/skilsmisses.

De afviser på den baggrund biografi- seringstesens. Ifølge Layte & Whelan (2002) er det klassefaktorer og ikke livshændelser, der tæller. Klasse er en betydelig faktor for at forstå fattigdomsprocesser, og det er oplagt, at hændelser, der fører til fattigdom og til at komme ud af en fattigdom igen, er afhængige af variable som social klasse og uddannelse. De bibringer noget til forklaringer på fattigdom, men samtidig er der en del, som forbliver ubesvaret, f.eks.:

- Hvem er det præcist, der bliver fattig?
- Hvornår i livsforløbet?
- For hvor længe?
- Hvad var indkomstniveauet før, under og efter fattigdomsperioden?

Leisering & Leibfried (1999)

De tyske socialforskere Lutz Leisering & Stephan Leibfried (1999) har i *Time and Poverty* gennemført den mest detaljerede empiriske analyse af den "nye" fattigdom og Becks individualiseringsteser, som jeg har kendskab til. De inddeler individualiseringstesens i 3 verificerbare bestanddele under betegnelserne:

- Temporalisering
- Biografisering
- Demokratisering

Det særligt frugtbare i deres undersøgelse er, at de udvider perspektivet fra de mange panelundersøgelser, der har fokuseret udelukkende på kvantitative analyser af indkomstmobilitet eller f.eks. socialhjælpsforløb, til en systematisk indtænkning af teoretiske referencer til institutioner og politikkers relation i forhold til livsforløbet. Samtidig inkluderes også menneskers biografiske orienteringer. Med livsforløbsperspektivet hos Leisering & Leibfried (1999) fokuseres der således på, hvordan institutioner i velfærdsstaten er med til at skabe rammerne for individuelle livsforløb. De kombinerer kvantitative analyser af "fattigdomskarrierer" (dvs. socialhjælpsmodtagelse) med kvalitative biografiske analyser af socialhjælpsforløb. Med individualiseringstesens fokuseres der på individers *evne* til at tage kontrol over deres eget liv. De forstår grundlæggende individer som aktive agenter, der selv er i stand til at løse deres problemer, og deres forståelse ligger på flere punkter tæt op af Amartya Sen's "capabilitybegreb".

Leisering & Leibfrieds (1999) resultater verificerer derfor i høj grad Becks teser om, at fattigdommen er tidsrelateret (temporaliseringstesens), og at den overskrider sociale bånd. De er enige med Beck i, at de traditionelle klasser har mistet deres betydning. De retter i stedet fokus mod de diskontinuerte perioder inden for menneskers normale livsforløb, dvs. hændelser og faser i livet, som i særlig grad kan være forbundet med fattigdom. Nogle af de væsentlige hovedkonklusioner i deres bog er bl.a.:

- At der findes mange individuelle måder at håndtere fattigdom på i form af forskellige copingstrategier ("fattigdommen har mange ansigter")
- Der er ikke tale om en fastlåst gruppe i samfundet. Kun få er i længere tid fattige
- De fleste mennesker oplever fattig-

dom i en periode af livet

- Fattigdom er forbigående og overvindes aktivt af de fleste
- Fattigdom er en latent risiko i middelklassen

Tværsnitsanalyse af relativ fattigdom og social eksklusion

Ved at anvende kombinerede mål (indkomst og afsavn)¹⁵ til at udskille relativt fattige i 2000, når jeg frem til, at der er mere end dobbelt så mange, der er fattige i en statisk måling end ved at anvende f.eks. 50 % af medianindkomsten som mål for fattigdom. Samtidig er der flere kvinder, der er relativt fattige, og dobbelt så mange af kvinderne er socialt ekskluderede i år 2000 i forhold til mændene (Kronborg Bak 2004:211). Resultaterne fra tværsnitsundersøgelsen af relativ fattigdom og social eksklusion viste en række fremtrædende træk, der er med til at identificere særlige risikogrupper. Det drejer sig om at:

- De relativt fattige (i en defineret fattigdomskohorte) har langt flere afsavn end i resten af befolkningen.
- Der er flere relativt fattige blandt folk med anden etnisk baggrund.
- Der er langt flere enlige forsørgere, der har mange afsavn samt er socialt ekskluderede i forhold til én eller flere af områderne fritidsaktiviteter, faglige/politiske aktiviteter.
- 17 % af de enlige mødre havde særligt mange afsavn (dvs. over 9 afsavn).
- Det er hovedsagligt studerende og arbejdsløse.
- Der er flest fra socialgruppe 5.

Disse resultater er med til at pege på, at der stadigvæk er tale om sociale skel i befolkningen, og at der er en klar overensstemmelse mellem at være relativt fattig, lide forskellige typer af økonomiske og sociale afsavn og være socialt ekskluderet på forskellige områder af samfundslivet. Resultaterne er med til at vise

– i modsætning til Becks påstande – at klasserelaterede variable som køn, uddannelse, socialgruppe mv. stadigvæk har en central rolle, hvad angår dette at kunne identificere grupper i befolkningen med særlig risiko for fattigdom. De klasserelaterede variable kan imidlertid i sig selv ikke forklare fattigdom som fænomen. Det er nødvendigt at supplere med viden om, hvornår i livsforløbet, der er størst risiko for at opleve fattigdom, og hvor længe, samt hvad der er indkomstniveauet før, under og efter fattigdomsperioden (se Leisering 2002).

Hvordan håndterer relativt fattige, enlige mødre sociale og økonomiske afsavn i dagligdagen

Resultater fra mine 9 interviews med relativt fattige, enlige mødre har været med til at vise, at det ikke blot er tilstrækkeligt at se på deres indkomster, og hvor længe de har været "indkomstfattige", men at det er vigtigere at analysere, hvordan kvinder med nogenlunde den samme indkomst kan have ret så forskellige rådighedsbeløb tilbage, og at de håndterer situationer med lav økonomi ret forskelligt (Kronborg Bak 2004:259). De kvalitative interviews har som supplement til de kvantitative analyser især bidraget med større viden omkring de sammensatte årsager, hvor økonomien blot er én af flere årsagsforklaringer, der må sættes ind i en konkret sammenhæng. Ofte er der andre problemer, der fylder mere i kvindernes dagligdag, og som især er med til at stresser dem.

Tilfældigheder og bestemte sociale hændelser, der indtræffer senere i livet (f.eks. separation/skilsmisse, kronisk sygdom, fyring mv.), har også en central betydning for at forstå såvel årsager til, at en fattigdomssituation opstår samt de mulige "veje" ud af en fattigdomssituation. Interviewene har samtidig bidraget

med en større forståelse af, hvilke typer af afsavn, der er prioriterede afsavn, og hvilke der er påtvungne. Det er bl.a. vist, at det er muligt at prioritere bestemte ting ud fra selv ret beskedne budgetter (f.eks. prioritering af sociale aktiviteter sammen med børnene), som så naturligvis kommer til at betyde, at andre ting må undværes.

Budgeteksempler for de enlige mødre var med til at vise, at der er temmelig stor forskel på, hvad de har tilbage i rådighedsbeløb efter de faste udgifter er blevet betalt. Det skyldes ikke mindst, at der kunne være ret stor forskel på, hvad kvinderne betaler i husleje, og hvor meget de eksempelvis betaler af på gæld (f.eks. en delt gæld fra et tidligere forhold).

Mange af de enlige mødre pegede også på manglende tid ("tidsfattigdom") som et stort problem, ikke mindst blandt de arbejdende mødre. Den manglende tid skal, i sammenhæng med en lav økonomi, ses som en væsentlig forklaring på de enlige mødres høje grad af social eksklusion i de kvantitative opgørelser baseret på surveydata fra levekårsundersøgelserne. Men selvom de fleste af kvinderne var i stand til at håndtere deres situation godt, var der en udbredt kritik af kontakten til de sociale myndigheder, hvor der sker en opdeling i ressourcerstærke eller ressourcetsvage kvinder, der enten får "ingen hjælp eller al hjælp fra systemets side", som en af kvinderne selv formulerede det.

Samlet betragtet har de kvalitative interviews bidraget med en mere differentieret forståelse af fattigdomskonteksten og tydeliggjort, at der er tale om en ret differentieret gruppe af relativt fattige enlige mødre med forskellige rådighedsbeløb, forskellige problemer inde på livet og forskellige evner og kompetencer til at håndtere deres samlede situation. De har, som de fleste andre mennesker, bestemte mål og planer for fremtiden

(f.eks. konkrete uddannelsesplaner, ønske om at få billigere bolig, et højskoleophold etc.). For nogle er der tale om en midlertidig situation med nogle konkrete behov, mens andre har brug for en større indsats fra de sociale myndigheders side, som også indbefatter det at følge kontinuerligt med i kvindernes liv med økonomisk og social opbakning og omsorg.

Mange af de ønsker og planer om "eget liv" og livsplanlægning, som afspejler sig generelt i befolkningen, kommer naturligvis også til udtryk på forskellig vis hos de enlige mødre. Man kan sige, at individualiseringen kommer til udtryk i kraft af nødvendigheden af at tage ansvar for eget liv og egen situation, for der er ikke andre til at gøre det. Imidlertid er denne gruppe i højere grad end mange andre i befolkningen afhængige af andres interesse for dem som gruppe i samfundet. Afhængigheden kommer til udtryk på forskellig vis; f.eks. i form af, hvordan det sociale system fungerer generelt, og hvordan eksempelvis sagsbehandles skøn kan være med til at sætte barrierer for individuelle præferencer og mål i tilværelsen. Afhængigheden af offentlige ydelser hos en del af de enlige mødre gør, at de tit støder mod "det sociale systems logik", dvs. at der opstår en modsætning mellem på den ene side deres egne individuelle behov, og på den anden side systemets trang til at diagnosticere dem som "sociale klienter".

På den anden side er det også værd at fastholde, at der også er tale om "støttende" funktioner i forhold til de enlige mødre. De kan således få økonomisk hjælp til at imødekomme en række forskellige behov, som de har. Samtidig træffer de enlige mødre også deres egne beslutninger om, hvad der er bedst for dem. Det kan i nogle tilfælde være at foretrække at leve på kontanthjælp som enlig mor i flere år, hvis alternativerne betyder, at de f.eks. ikke vil få ret meget mere ud af

det økonomisk ved at tage et lavtlønnet job, samtidig med at det vil gå ud over tiden sammen med børnene og være med til at skabe en mere stresset hverdag.

Konklusion

Formålet med artiklen har været at diskutere Ulrich Becks tese om, at fattigdommen er blevet demokratiseret ved empiriske efterprøvninger af tesens validitet. Som påpeget, er der kun gennemført forbausende få empiriske fattigdomsstudier, der direkte har testet Becks fattigdomstester, og de når som vist, frem til vidt forskellige konklusioner.

Der kan være flere grunde hertil. For det første er det i sig selv en kompleks opgave at gennemføre *dynamiske fattigdomsstudier*, fordi de dækker over forskellige tilgange, og der er tale om, at der anvendes forskellige forskningsstrategier, som kommer til udtryk ved bl.a. nogle grundlæggende forskellige opfattelser af fattigdom, som afspejler sig i det konkrete valg af fattigdomsdefinition, valg af metode(r) og de begrænsninger, som det konkrete datagrundlag sætter.

I mine egne empiriske efterprøvninger af Becks demokratiserings- og individualiseringstester har jeg valgt et forskningsdesign, hvor der anvendes en bred tilgang, og hvor der er anvendt forskellige definitioner på fattigdom (såvel indkomstfattigdom som relativ fattigdom, der inkluderer oplysninger om afsavn) samt dynamiske og statiske målinger af fattigdom og social eksklusion samt en kvalitativ interviewundersøgelse af, hvordan enlige mødre håndterer situationer med relativ fattigdom.

I artiklen har jeg hovedsagligt fremlagt nogle af mine resultater fra den dynamiske analyse af indkomstfattigdom, baseret på indkomst og fastsættelsen af fattigdomsgrænser. Det skyldes at fokus har været rettet mod at få en større forståelse af, hvorfra Beck har hentet inspira-

tion til sin "nye" forståelse af moderne fattigdom som hovedsagligt en midlertidig hændelse (temporalisering), der berører mange på et tidspunkt i livet.

Jeg anfægter, hvor meget indkomst i sig selv "fortæller" os om fattigdom, og påpeger, hvor nogle af begrænsningerne er i mange af de dynamiske fattigdomsundersøgelser. Min konklusion er, at indkomst udtrykker nogle potentielle muligheder for forbrug og er midler til at opnå velfærd, men indkomst er i sig selv et utilstrækkeligt mål for fattigdom. Alligevel anvendes det i store dele af fattigdomsforskningen, hvor adgangen til longitudinelle mikrodata har fået en del af de dynamiske fattigdomsforskere til at interessere sig mere for teknikker og statistikker frem for at fastholde et fokus på, hvad det egentlig er, der "måles" ved hjælp af disse sofistikerede data og teknikker. Ved at vælge forskellige metoder (triangulering), og bevæge sig ud over det kvantitative paradigme, som er dominerende i den nutidige fattigdomsforskning, gives der derimod mulighed for at belyse fattigdom som et mangefacetteret fænomen, der ikke bare har ét ansigt (det er ikke udelukkende en "midlertidig hændelse"), men "mange forskellige ansigter".

Mine analyser af relativ fattigdom og social eksklusion viser eksempelvis, at der er bestemte befolkningsgrupper, der lider flere afsavn og er mere socialt ekskluderede. Det gælder ikke mindst de enlige mødre, hvor der er stor forskel på, hvordan enlige mødre med nogenlunde den samme indkomst håndterer daglige afsavn og er i stand til at finde forskellige former for alternative løsninger.

Resultater fra den kvalitative undersøgelse viser, at det ikke alene er varigheden af en fattigdomssituation, der er afgørende, men at det i højere grad drejer sig om at se på de sammensatte årsagsforklaringer til fattigdom. Det betyder, at

det kan være vigtigt at se på den forudgående livshistorie (uddannelse, arbejds-erfaringer og familieliv mv.) for at forstå den enkelte persons aktuelle situation og ikke mindst muligheden for at overvinde fattigdommen igen.

Hvis man oprigtigt er interesseret i undersøgelser, der kan finde frem til årsagsfaktorer bag ved fattigdom og ikke mindst de personer, som i længere tid befinder sig i fattigdom, er det ikke tilstrækkeligt blot at se på, hvor længe folk er fattige, eller hvordan de bevæger sig ind og ud af situationer med lav indkomst. Det er det nødvendigt at kombinere forskellige metoder og interessere sig for såvel de objektive og subjektive dimensioner af fattigdom.

Noter

Atiklen bygger på ph.d. afhandlingen *Demokratisering og individualisering af fattigdommen? – en kvantitativ og kvalitativ belysning af fattigdom i Danmark*. Afhandlingen udkommer senere på forlaget Systeme Academic. Formodentlig primo 2005.

1. Den anonyme referee takkes for mange konstruktive forslag til artiklen.

2. Ulrich Beck var formodentlig den første socialforsker i Europa til at udvikle den teoretiske ide bag ved den dynamiske tilgang i den nyere fattigdomsforskning og dette sandsynligvis uden at kende særlig til den amerikanske forskning og før, der var igangsat deciderede empiriske projekter i Tyskland (se Beck 1986:143-145).

3. Jeg har kun opnået kendskab til ganske få udenlandske undersøgelser, som direkte har testet Becks fattigdomstese i empiriske undersøgelser. Det drejer sig bl.a. om en større kvantitativ og kvalitativ fattigdomsundersøgelse af de tyske sociologer Lutz Leisering og Stephen Leibfried (1999) og en undersøgelse af de irske forskere Richard Layte og Christopher Whelan (2002).

4. Halleröd (2000:165) påpeger, at selvom fattigdom må være et af de begreber som oftest er blevet defineret, kan det stadigvæk betragtes som temmelig dårligt defineret.

5. Beck giver en udmærket karakteristik af det faktum, at arbejdsløshed og fattigdom ikke straks indtræder som en permanent skæbne, men kommer og går og indimellem bliver en mere vedvarende tilstand, ved at anvende Joseph Schumpeters "billede" af massearbejdsløsheden: "Massearbejdsløshedens bus er fyldt med en gruppe permanent arbejdsløse som udkrystalliserer sig ved at blive siddende. For øvrigt kommer og går man. Stadig nye personer stiger på og andre af. Denne trafik ud og ind [...] tillader os fra et fugleperspektiv til en ledsagende helikopter at registrere de enkelte kendetegn og tilsvarende gruppeophobninger (Beck 1997b:136).

6. Det som Rowntree ikke kunne forudsige, var, at eksempelvis alderdom blev betydelig bedre dækket ind af velfærdsstaten i Danmark og de skandinaviske lande.

7. Eksempelvis fremsætter Leisering & Leibfried (1999) en ny alternativ definition af, hvad der karakteriserer den moderne fattigdom: "Fattigdom er ikke længere (hvis det nogensinde har været) en bestemt situation eller en personlig karakteristika, eller karakteristika for en gruppe, men det er snarere en oplevelse eller en fase i livsforløbet. Det er ikke nødvendigvis forbundet med en marginal position i samfundet, men rækker godt ind i middelklassen. Fattigdom er specifikt lokaliseret i tid og individuelle biografier – og underforstået, overskrider de traditionelle sociale classeskel. Disse karakteristika for nutidig fattigdom kan refereres til som temporalisering, biografisering og demokratisering af fattigdommen".

8. Livsforløbsperspektiver implementeres sjældent. Det kræver en mere omfattende dynamisk analyse, hvor individuelle fattigdomsforløb ses i sammenhæng med institutionelle rammer og individuelle biografiske orienteringer. Livsforløbsperspektivet rækker derfor videre end den oprindelige dynamiske tilgang, som blev grundlagt i den amerikanske forskning, og videre end i de fleste longitudinelle analyser baseret på paneldata for husholdninger. På den måde udtrykker panelstudierne af fattigdom en dynamisk eller longitudinell tilgang, men ikke en bred livsforløbsbaseret tilgang.

9. Der har herudover været en række undersøgelser, der har beskæftiget sig med forskellige aspekter af fattigdom og arbejdslø-

hed, f.eks. blandt enlige mødre (Larsen 1998, Rasmussen & Hansen 1985, Thorsen 1991), hjemløse kvinder og fattigdom (Kristensen 1994, Järvinen 1993).

10. Medianindkomsten er udtryk for den midterste indkomst.

11. Dvs. 50 % af den disponible medianindkomst som har været den mest benyttede fattigdomsgrænse i internationale fattigdomsmålninger, selvom tendensen nu går mere i retning af at anvende 60 % grænsen.

12. Det er i overensstemmelse med de resultater, som Europakommissionen (2002) eksempelvis når frem til i deres analyser af forskellige fattigdomsgrænser.

13. Jeg har ikke været i stand til, at finde frem til tilsvarende nordiske eller europæiske undersøgelser.

14. For en nærmere beskrivelse af fremgangsmåden i Rank & Hirschs analyser af sandsynligheden for at opleve fattigdom i det voksne livsforløb henvises til kapitel 4 i *Demokratisering og individualisering af fattigdommen? – En kvantitativ og kvalitativ belysning af fattigdom i Danmark* (Kronborg Bak 2004).

15. Jeg henviser til min ph.d.-afhandling (Kronborg Bak 2004) for en nærmere metodisk diskussion af, hvordan jeg har konstrueret mål for relativ fattigdom (kapitel 9) og social eksklusion (kapitel 10).

Litteratur

Alcock, Pete 1997: *Understanding Poverty*. Houndsmills: Macmillan.

Andersen, John & Larsen, Jørgen Elm 1989: *Fattigdom i velfærdsstaten*. København: Samfundslitteratur.

Andress, Hans Jürgen & Schulte, Katja 1998: "Poverty risks and the life cycle: The individualization thesis reconsidered". I: Andress, H. J. (ed.): *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Aldershot: Ashgate, pp.331-356.

Beck, Ulrich 1986: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

Beck, Ulrich 1997a: *Risikosamfundet: På vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzel.

Beck, Ulrich 1997b: *Risiko og Frihet*. Bergen: Fagbokforlaget.

Berger, Peter A. 1990 "Ungleichheitsphasen. Stabilität und Instabilität als Aspekte ungleicher Lebenslagen". I: Berger, Peter A./Hradil, Stefan (eds.): *Lebenslagen, Lebensläufe, Lebensstile. Sonderband 7 der Sozialen Welt*. Göttingen: Schwartz & Co.

Finansministeriet 2002: *Fordeling og incitament*. København.

Finansministeriet 2004a: *Fordeling og incitament*. København.

Finansministeriet 2004b: *Lavindkomstgruppen – mobilitet og sammensætning*. København.

Friis, Henning 1981: *Nederst ved bordet*. København: Socialforskningsinstituttet.

Halleröd, Björn 2000: "Poverty, inequality and health". I: *Breadline Europe – the measurement of poverty*, pp.165-191. Policy Press: Bristol.

Hansen, E. J. 1986: *Danskernes levkår i 1986 – sammenholdt med 1976*. København: Hans Reitzel.

Hansen, Finn Kenneth 1990: *Materielle og sociale afsavn i befolkningen*. København: Socialforskningsinstituttet.

Hussain, Mohammad A. 2002: "Poverty Duration in Denmark". I: Mohammad, Hussain: *Essays on Income Distribution*. Ph.d.-afhandling. Århus: Nationaløkonomisk Institut, Handelshøjskolen I Århus.

Järvinen, M. 1993: *De nye hjemløse kvinder. Kvinder, fattigdom og vold*. Holte: Soc. Pol.

Kristensen, C. J 1994: *Nye fattige – unge hjemløse kvinder i København*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

- Kronauer, M. 1998: "“Social exclusion” and “Underclass” – new concepts for the analysis of poverty." I: Andress, H. J. (ed.): *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Aldershot: Ashgate, pp.51-77.
- Kronborg Bak, Carsten 2004: *Demokratisering og individualisering af fattigdommen? – En kvantitativ og kvalitativ belysning af fattigdom i Danmark*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet..
- Larsen, Jørgen Elm 1998: *Enlige forældre og velfærdsstatsregimer*. København: CID-studier, Handelshøjskolen i København.
- Larsen, J. E. 2004: *Fattigdom og social eksklusion i Danmark gennem et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Layte, Richard & Whelan, Christopher 2002A: "Cumulative Disadvantage or Individualization? A comparative analysis of poverty risk and incidence". I: *European Societies*, Vol.4., No.2, pp.209-233.
- Layte, R., Maitre, B. & Whelan, C.T. 2002B: *Moving in and out of poverty: the impact of welfare regimes on dynamics in the EU*. EPAG Working 2002-30. Colchester: University of Essex.
- Leisering, Lutz & Leibfried, Stephan 1999: *Time and Poverty in Western Welfare States*. Cambridge: University Press.
- Leisering, Lutz 2002: *The two uses of dynamic poverty research – Deterministic and Contingent models of individual poverty careers*. Bielefeld: University of Bielefeld.
- Lupton, D. (ed.) 1999: *Risk and socio-cultural theory – new directions and perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lupton, D. & Tulloch, J. 2001: "Border Crossings: Narratives of Movement, Home and Risk". I: *Sociological Research Online*, Vol.5., no.4.
- Rank, Mark R. & Hirschl, Thomas A. 1999: "The Likelihood of Poverty across the American Adult Lifespan". I: *Social Work* vol.44, pp.201-216.
- Rank, M. & Hirschl, T. 2001: "Rags or Riches? Estimating the Probabilities of Poverty and Affluence across the Adult American Life Span". I: *Social Science Quarterly*, Vol.82, No.4.
- Rasmussen. Käthe & Hansen, Helen 1985: *Leve eller overleve? Enlige mødre mellem frigørelse og fattigdom*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Rowntree, B. S. 1902: *Poverty: A Study of town life*. London: Thomas Nelson & Sons.
- Schechter, Stephen 2000: *Conceptual problems in the study of poverty with reference to the Canadian case*. Paper presented at the annual meeting of RC 19, ISA, Tilburg.
- Sen, Amartya 1992: *Inequality Reexamined*. Oxford: Oxford University Press.
- Thorsen, Kirsten 1991: *Fattigdom blandt enlige i Danmark 1986*. København: Arbejdsrapport, Institut for Statskundskab. Københavns Universitet 1991/11.
- Townsend, Peter 1979: *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin.
- Økonomisk Råd 2001: *Dansk økonomi, efterår 2001: Konjunkturvurdering – Ulighed og omfordeling i Danmark – Globalisering og det danske arbejdsmarked*. København: Det Økonomiske Råd.